

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2009
FORFATTER:	Erik Voss
TITEL:	Overlærer Høyer versus skolestander berg.
KORT RESUME:	Folketingsvalget i Kolding i 1872 og det der gik forud.

OVERLÆRER HØYER VERSUS SKOLEFORSTANDER BERG

AF ERIK VOSS

Året er 1872. Scenen er Kolding. Personerne er to mænd, der har kendt hinanden igennem mange år. De er begge lærere. De har begge været begejstrede over enevældens fald og indførelsen af demokratiet i midten af århundredet. Men som tiden går, skilles deres veje. En foreløbig kulmination på deres uenighed finder sted i sommeren og eftersommeren. Hvad striden gik ud på bliver afdækket her. Oven i købet får vi et levende billede af, hvordan folketingsvalget fandt sted det år.

I 1872 rasede en veritabel værdikamp i Danmark. Det år fandt "Slaget på Fælleden" sted, gældsfængslet blev ophævet, Georg Brandes kørte på med sine forelæsnings om "Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur", hvilket inspirerede J.P. Jacobsen til at skrive novellen "Mogens". Kolding Folkeblad begyndte at udkomme, og Venstre fik sit første rigtige program. Det var måske især det sidste, der var med til at udløse striden i Kolding.

Hovedpersonerne i denne ideologiske træfning var Chresten Berg og Knud Høyer. Berg og Høyer var begge lærere. De havde tidligere begge været lærere i Kolding, men her i 1872 var Knud Høyer andenlærer ved Vejle Amtsskole, afløseren for Latinskolen i Kolding, mens Berg var lærer på Bogø, hvor han havde været siden 1861.

Berg lagde sin hovedindsats i Folketinget,

og netop i 1872 fik hans parti Venstre sit første egentlige partiprogram. Det var i hovedsagen forfattet af Berg, som var blevet valgt til Folketinget i 1865, og det fortsatte han med at blive til sin død i 1891. Han var ved alle valg opstillet i en og samme kreds: Vejle 2. som var identisk med Kolding.

Dengang var det kutyme, at et folketingsmedlem i god tid før et valg meddelte sit kandidatur til valgkredsen. Vælgerne blev så inviteret til et møde, hvor de kunne høre hans program og stille spørgsmål til det. Oven i købet opfordrede man eventuelle modkandidater til at give møde. Det politiske system var jo dengang ikke helt som i dag. Vælgerforeninger fandtes knap nok, og partierne var ikke så skarpt afgrænsede som nu. Regeringen blev ifølge Grundlovens bogstav udpeget af kongen. Og kongemagten var endnu en autoritet, der ikke blev sat mange spørgsmålstegn ved. Især ikke efter grundlovsændringen i 1866, hvor majestæten fik retten til at udpege 12 medlemmer af Landstinget.

De konservative eller Højre, der fik opbakning fra storbønder og byernes gamle borgerskab (embedsmænd og velhavere), var specielt en meget løs sammenslutning, som fra ca. 1870 blev suppleret med de nationalliberale, der i deres ungdom havde været så revolutionære, at de havde fået afskaffet enevælden og gennemtrumfet Grundloven. Men ungdom-

mens glød slukkedes. Man kan sige, at de her 20 år senere havde fremtiden bag sig.

Venstre repræsenterede almindelige bønder, som stadig var ved at frigøre sig fra fæstevæsenet, og desuden bakkede byernes liberale borgerskab f. eks. købmænd og mindre selvstændige op om partiet. De havde fremtiden for sig og var derfor så meget mere entusiastiske.

BERG MØDER VÆLGERNE

Kilderne til min viden om forholdene i Kolding udgøres stort set kun af aviserne. Den ældste var den konservative Kolding Avis. Desuden var der Koldingposten, og endelig Venstres avis Kolding Folkeblad, som Berg var begyndt at udgive i slutningen af 1871. Denne avis var en kilde til irritation hos de veletablerede. Der vil i det følgende blive citeret fra disse aviser. Dels fordi de er enestående kilder, dels fordi sproget efter min mening er så fascinerende.

Berg var en af de første moderne politikere i Danmark. Han indså nødvendigheden af en organisation med dertil hørende partipresse, og han begyndte i 1871 at gennemrejse hele landet for at møde vælgerne. I 1872 skal han have rejst 5000 km! På disse rejser etablerede han et enestående netværk, og det skulle ikke undre, om det i virkeligheden er her Venstres finmaskede organisationsstruktur blev grundlagt. Berg kunne huske alle personer, han mødte på sin vej og kendte ofte deres familier.

Da han annoncerede møderne på Koldingegnen, havde han netop holdt møde i Horsens. Nu ville han så troppe op i Ødis, Kolding, Vejstrup og Agtrup. Kolding Folkeblad

Chresten Berg fotograferet ca. 1870. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

skriver kun om Koldingmødet den 23. juni 1872, mens Kolding Avis refererer Ødismødet over hele forsiden og side 2, Vejstrupmødet får 2/3 forsiden. Agtrupmødet bliver refereret over hele 5 sider. Det viser jo immervæk lidt om den interesse, hans møder må have af tvunget. Koldingmødet fik dog kun 12 linier i Kolding Avis. Her nævntes det, at det var talrigt besøgt "og blev senere ikke saa lidt krydret". Vi bliver oplyst om, at Bergs med- og eller modkæmper gennem det meste af livet, Frede Boisen, først talte. "Derefter talte Folkethingsmand Berg, Overlærer Høyer, Lærer

Lauridsen, Bertel Dons, Skomager S. Hansen og Konsul Grau”.

Da Høyer så sit navn mellem de øvrige, greb han straks pennen for at skrive et indlæg i Kolding Avis. Imens Høyer sad og skrev, refererede Kolding Folkeblad mødet over to dage. Først får vi Boisens foredrag over en hel forside. Dagen efter får vi så beretningen om resten af mødet, hvor Høyer refereres for sit svar på Boisens tale om frihed, lighed og broderskab.

Koldingposten var i parentes bemærket hurtigst ude med et referat, som på mange måder er mere levende end de to øvrige avisers. F. eks. beretter den, at Boisen henviste til de ord – frihed, lighed, broderskab – der var indskrevet på den røde fane i Paris – ”og her have vi jo ogsaa begyndt at skrive det samme paa en Fane”. På dette tidspunkt kan Venstre altså ikke siges at være socialistforværket. Boisen sagde imidlertid samtidig: ”Socialisterne ville kalde alle Mennesker for Brødre, men det er (...) forkert; thi det ligger i Menneskets Natur, at vi ikke alle kunne elske hverandre lige meget”. Til slut et kuriosum: Boisen bruger ordet nationalisme og kalder det et fremmedord, som han definerer som en slags broderskab, der f. eks. kan anvendes på slesvigerne.

HØYER ANGRIBER

Høyer, der var på regeringens side, gengav i Kolding Avis 5. juli den tale, han selv holdt den 23. juni, fordi han ikke vil lade Bergs tale stå uimodsagt i aviserne. Han vil løfte røsten mod de yderliggående folkelige bevægelser, skriver han.

Høyer forklarer, at han ikke har mistet sin

ungdoms begejstring – sådan som den kom til udtryk i 1848, hvor de nationalliberale fik afskaffet enevælden, og en grundlovgivende forsamling blev valgt – med hensyn til at fremme folkets og frihedens sag. Men nu ser han anderledes på midlerne til at nå målet, og et et-kammersystem går han i hvert fald ikke længere ind for. Der skal både være et landsting og et folketing, og lovene skal vedtages i beg-

Knud Høyer, overlærer ved Kolding Realskole. Han var uddannet farmaceut og forfatter til en lærebog i kemi.

ge ting, dvs. et system, som vi f. eks. kender fra Storbritannien med parlamentets over- og underhus. Valgret og valgbarhed var mildt sagt ikke lige. Især springer den privilegerede valgret til Landstinget i øjnene.

Venstre havde netop barslet med et forslag om lige valgret for alle ved kommunalvalg. Det synes Høyer ikke om: "Det forekommer mig naturligt, at den Ret, som Enhver har til Deltagelse i Samfundets Anliggender, bør stå i et vist Forhold til det, der ydes til Samfundet". Det er jo rene ord for pengene, kan man sige: jo højere skat du betaler, jo mere politisk indflydelse skal du have.

Regeringen havde foreslået beskatning af brændevin, men det havde Berg og Venstre ikke villet høre tale om, så forslaget var blevet nedstemt. Bergs argument var, at skatten ville ramme almindelige mennesker hårdest – det var jo dem, der drak brændevin – mens de rigere havde råd til at drikke vin og oven i købet ville nyde godt af at slippe lidt billigere i skat. Høyer argumenterer omvendt, at "det var vel neppe nogen Skade til, om disse Folk kom til at bidrage til at andre ubemidlede Folk kunde faa billigere Boliger". Her har en senere tid da i hvert fald givet Høyer medhold i forhold til de såkaldte "giftskatter" på tobak og spiritus. Men om provenuet ville blive brugt til billige boliger, kan nok diskuteres.

Høyer var som alle andre på den tid optaget af spørgsmålet om Slesvig, som Danmark havde mistet ved krigen i 1864. Derfor angriber han en af Venstres spidser, J. A. Hansen, for at være uvederhæftig, når det gælder den slesvigske sag – altså spørgsmålet om at få det tabte Sønderjylland tilbage.

I det hele taget er Høyer ikke helt sikker på, hvor han har Venstre, skriver han. Var det

grundtvigiansk, ville han have tillid til partiet, Grundtvig var jo på godt og ondt en af Grundlovens fædre. Men Venstre er splittet, skriver Høyer, og står med det ene ben hos grundtvigianerne, og det andet hos Lars Bjørnbak, der havde stiftet Jysk Folkeforening, en egen afdeling af Venstre, der en overgang var medlem af "Den internationale Arbejderforening for Danmark", socialdemokraterne.

Høyer ved godt, at han ikke er særlig populær i det selskab, han har placeret sig selv i. Men sagen betyder så meget for ham, at han umuligt kan tie. Det helt store spørgsmål for Høyer er: hvad vil Venstre?

Hans eget svar er, at Venstre vil have magten. Høyer er bekymret for, at landet i en sådan situation vil blive styrtet ud i en forfatningskamp. Og det var faktisk, hvad der skete. Ja, mange historikere benævner hele perioden fra 1866 til 1901 "forfatningskampen". Berg ønskede af al magt at få genindført den demokratiske Junigrundlov fra 1849, der var blevet erstattet med den mindre demokratiske "gennemsete Grundlov" i 1866.

Høyers genfortælling af sin egen tale giver et godt indblik i den tankegang, samfundseliten havde anno 1872.

BERG GÅR TIL MODANGREB

Berg svarede på Høyers tale, at man må sørge for, at lighedsbegrebet, som Høyer så på med skepsis, kan trænge ned i masserne: "Det er i det selskabelige Liv, at Ligheden begynder, men saa længe man i det daglige Liv tænker, hvem kan du nu være bekjendt at omgaaes, hvem staar nu jævnbyrdig med dig, og indretter sig i Selskaber, Klubber osv. derefter, kan Ligheden ikke komme frem". En sådan ud-

Akseltorv set mod øst ca. 1870. I midten Kolding Løveapotek, der blev halveret, da Jernbanegade blev brudt igennem til Akseltorv i 1876. Til højre for apoteket Brandorffs gård, der husede en af byens konservative klubber.

talelse har sikkert vakt jubel i den stærkt klassedelte by, Kolding, hvor den gamle overklasse i en vis udstrækning så med foragt på underklassen, der til gengæld udgjorde et stort flertal. Berg havde selvsagt den ulige valgret i tankerne.

Berg er inde på, at Venstre ikke er fjendtlig over for kunst og videnskab, men er parat til at ofre store summer til sådanne formål, men han mener "at en Del af denne Overflødighed burde gaa til den Fattiges Undervisning. Han henviste til Forholdene heri Byen, hvor 3-400 Børn (i Folkeskolen) ere henviste til 3-4 Lærere, mens der knap betaales saa meget til dis-

ses Undervisning, som til Amtsskolen, hvis Forældre selv skulde betale for deres Børn".

Bergs udtalelser om den kommunale valgret fremkaldte stærke bifaldråb.

Til Høyers spørgsmål om Venstre er grundtvigiansk, svarede Berg: "siger Venstre: "Vi ere Grundtvigianere", hu, hvilken Alarm, det er nogle fæle Mennesker, og siger vi, at vi ikke ere Grundtvigianere, ja da kan ingen have Tillid til os i nasjonal Henseende (...), men Venstre er et politisk, ikke et religiøst Parti."

Berg slutter med at sige, at Junigrundloven er folkets moralske ret: "vi haabe, at naar Folketpartiet faar Magten i Folketinget, vil Lands-

tinget, som Overhuset i ethvert Land, give efter". Regeringen var ikke indstillet på parlamentarisme, dvs. at regeringen ikke må have flertal imod sig. Man mente at vide, hvad der var bedst for befolkningen, og man så sig berettiget til at beholde magten, uanset om modparten havde nok så stor majoritet.

Bergs svar til Høyer udløste et par kommentarer, hvor Bertel Dons' skal fremhæves. Han sagde: "Socialismen varsler om, at vi skal hjælpe dem op, som staa under os, men før vi har gjort dette, troede han ikke, der blev udrettet noget ved en mere udstrakt Valgret".

Berg svarede: "Det er sagt, vi skulde frygte Socialismen, men jeg mener, at vi skal aldrig frygte for at gjøre Ret, men vel for at lade gammel Uret vedblive! Naar man var bange for at give Valgretten til de, der havde en mindre jordisk Lykke end os selv, da er det i grunden ikke andet end Mistænksomhed, man tror ikke, at de kunne have den samme Indsigt, den samme Vilje til det Gode, som os selv, men denne Tanke er slaaet ned ved Grundloven". Altså, man havde jo – indtil 1866 – haft den lige valgret, så hvorfor ikke fortsætte ad den vej? Hertil replicerede Dons, at "intet vilde være ham kjærere, end at vi kunde vokse op til at følges ad i alt, men at vi var modne til det nu, betvivlede han".

Mødet sluttede med et leve for Berg og de øvrige talere. Lærer Lauridsen havde umiddelbart inden sagt, at det er tungt at være fattig, men det er tungere at være tilsidesat, fordi man er fattig.

FOLKETINGSVALGET I 1872

Der var udskrevet valg til afholdelse 20. september 1872. Det fik Bergs fjender til at kom-

me i omdrejninger i begyndelsen af måneden. 55 medlemmer af Koldings bedre borgerskab, som dengang ikke havde et bestemt parti at stemme på, indrykkede en annonce på forsiden af Kolding Avis om et offentligt møde. De havde nemlig opfordret gårdejer Bertel Dons fra Dons til at stille op til valget. Annoncen blev fulgt op af en notits inde i bladet om at "alle, der ikke ere ubetinget Tilhængere af Det forenede Venstres "yderligtgående Politik", bør komme til mødet på Svenssons Hotel fredag den 6. september. På dette møde ville man så udpege Bertel Dons til kandidat.

Onsdagen før dette møde var der et opstillingsmøde i Vejle 6. valgkreds, som omfattede de otte tidligere slesvigske sogne, der nu var blevet en del af Kongeriget, samt Seest, Skanderup, Hjarup og Vamdrup. Kolding Avis kan selvfølgelig ikke bare sig for at komme med antydninger om, at den hidtidige repræsentant, gårdejer Raben fra Vonsild, ikke vil gå i spænd med "Det forenede Venstre".

Efter dette mødes afslutning var der, skriver Kolding Avis, et hemmeligt møde for Koldings Venstre. På dette møde blev alle, der ikke delte partiets anskuelse, bedt om at forlade salen. "Vor Referent forlod derfor Salen paa denne efter halv socialistisk Mønster stillede Opfordring", og derfor kan han selvfølgelig ikke referere fra mødet, men det har formentlig drejet sig om at gøre livet lidt surt for de 55 mødeindbydere. 93 mænd indrykkede i hvert fald derefter en modannonce i Venstres avis Kolding Folkeblad. Heri skrev de:

"I en Række Aar har Skoleforstander Berg med Dygtighed repræsenteret vor Valgkreds. Da nu en Del af Vælgerne have bragt Gaardmand Bertel Dons i Dons i forslag som Kandidat for det kommende Valg, og i saa Hense-

Svenssons Hotel på hjørnet af Helligkorsgade og Østergade.

ende indbudt til et almindeligt Møde paa Svenssons Hotel, førstkommande Fredag Eftermiddag Kl. 4, saa tillader vi Undertegnede, der fremdeles ønske Berg valgt, at anmode vore politiske Venner fra By og Land om at give Møde paa nævnte Dag, Tid og Sted". De to modstridende parter mobiliserede altså deres tropper til det samme møde. Og det kom ikke til at gå stille for sig.

Vi har ikke mindre end fire beretninger fra mødet. Det følgende bygger først og fremmest på Kolding Avis, og så bruges de øvrige til at supplere med.

Høyer åbnede som en af de 55 indbydere mødet og foreslog agent Warming som dirigent. Dette medførte fra den ene side (Venstres tilhængere) en kraftig opposition. Bergs mangeårige ven købmand Grooss foreslog til flertallets udelte tilfredshed i stedet konsul Grau som dirigent. Høyer skaffede ro igen og mente, at det var besynderligt, at man ikke ville vælge den dirigent, indbyderne foreslog. Grooss spurgte nu Høyer, om han kendte ek-

sempler på, at en forsamling ikke selv valgte sin dirigent. Det gjorde Høyer ikke, og han ville gerne bøje sig for forsamlingen, der havde peget på Grau som dirigent og foreslå ham. Herefter forlod han podiet, men kom snart tilbage – efter formentlig at have konsulteret sine meningsfæller – og meddelte, at det var forkert af ham at foreslå Grau, "da det jo ikke kan forlanges, at vi dertil selv skal udpege vor vitterlig mest afgjorte Modstander".

Bertel Dons, der jo i virkeligheden var den person, hvorom mødet drejede sig, fik ordet, men måtte opgive at trænge igennem på grund af støjniveauet.

Det var ikke kun Dons' modstandere, der larmede. I Kolding Folkeblad gengives et til-

Konsul H.H. Grau, mangeårigt Venstre-medlem af Kolding Byråd. Foto fra 1876.

sendt referat af mødet: "Ved Stampen, Tram-pen, Raaben og Skrigen søgte man – rigtig-nok forgjæves – at forhindre Konsul Grau i at komme til Orde. Selv Postmesteren og Dok-tor Fich var tjenstivrige".

Herefter erklærede Høyer, at mødet var hævet. Grau var så tilfreds med udfaldet, at han til manges irritation beholdt sin hat på, mens han talte til forsamlingen.

DET ALTERNATIVE MØDE FOR BERTEL DONS

Dons' omkring 250 tilhængere forlod nu sa-len, men samledes senere i Klubben, et andet lokale på Svenssons Hotel. Her blev agent Warming dirigent, og Dons fik ordet, men han var øjensynlig ved at få kolde fødder og sagde, at han ikke var blevet kandidat af egen drift og foreslog et par alternative kandidater. Bankdirektør Frost mente, at det ville blive betragtet som en falliterklæring.

Dons sagde i en tale, at han ikke gerne så regeringen i Venstres hænder: "Folket, Væl-gerne og ikke Repræsentationen har Ansva-ret". Han var ikke, som påstået i Folkebladet, højremand, understregede han. Det var ikke forslaget om lige valgret til kommunevalgene, der fik ham til at gå imod Venstre. Han var ganske vist ikke tilhænger af dette lige nu, men senere ville han måske ændre mening. Han mente ikke, at en folketingsmand skulle binde sig til noget bestemt program.

Høyer ville gerne vide, hvordan Dons for-holdt sig til en mulig grundlovskamp. En så-dan ønskede Dons ikke. Han ville "anse det for glædeligt, om Folket succesive gennem større Oplysning kunne opvoxe til igjen at faa Juni Loven tilbage".

Ved afstemningen om Dons' kandidatur blev han enstemmigt valgt, og Høyer kunne konstatere, at Dons altid havde givet bestem-te tydelige svar på spørgsmål, svar, der havde truffet sømmet på hovedet, og han anbefalede derfor forsamlingen at virke for Dons' valg. Høyer må have krummet tæer, da han sagde det!

Dons afviste sluttelig rygter om, at han ikke skulle være nogen arbejdsderven. Han vidste godt, hvor skoen trykkede og ville altid søge at fremme arbejderens vel.

Referatet af dette møde, der blev bragt i Folkebladet, er formentlig skrevet af en af Dons' modstandere, der havde sneget sig med ved mødet. Ifølge dette fortalte Bertel Dons, hvordan han var blevet politiker. Ved et af Bergs møder havde han sagt, at "han havde Frihed nok og følte ingen Trang til at give an-dre, som ikke har nok, noget mere". Dette udsagn var gårdejer Raben fra Vonsild blevet så begejstret for, at han havde udbragt et leve for Dons. "Mange besvarede det, fordi de troede det udbragt for Dirigenten. Dette misfor-staaede Hurra skabte saaledes Rigsdagskandi-daten! Han blev i kjøbenhavnske Blade fra dette Øjeblik udråbt til at være en højst anset og dygtig Bonde ligesom han var "en udpræ-get Grundtvigianer". Nu er han Intelligent-sens, Embedsmændenes og Proprietærernes gode Ven. Saaledes vokser man hurtigt som Paddehatte, blot man hengiver sig til de store (...). Men spørg ikke om denne Elskovsfor-bindelse mellem Bertel Dons og de National-Liberale vil holdes trofast fra begge Parter. Nogle af de Sidste have dog maaske, naar de skulde vælge dem en hjærtenskjær, tænkt paa en yngre, om ikke rigere". Referatet slut-ter: "dermed var Bertel Dons kaaret som Rigs-

Købmand og kgl. agent M. Warming, borgerrepræsentant i Kolding 1843-48 og medlem af Rigsdagen 1858-61 og 1864-65.

dagskandidat af Embedspartiet i Kolding og Omegn Syd og Nord for Aaen". Referenten har da haft humor!

VENSTRE FORTSATTE MØDET

Da højrefolkene havde forladt mødet på Svenssons Hotel udbragte Grau et leve for kredsens frisindede vælgere, og forsamlingen istemte et leve for Junigrundloven. Folkebladets referent udelader diskret omtale af, at

Grau beholdt hatten på – som Kolding Avis havde gjort en del ud af.

Grau bad først Dons om at udvikle sin stilling for vælgerne. Men Dons var gået, og Grau konkluderede herefter noget forhastet, at Dons havde opgivet at stille op til valget. Grau udtalte så om Berg, at han "havde sin Rod i Folket, at han hørte Folket til, (...) indsaa og kjendte, hvad der tjente Folket til Baade". Det sidste ord betyder på nudansk "fordel".

Så fik Berg ordet. Han mente, at det passerede viste, at mødet kun havde været beregnet for højrefolk. Når kredsens ikke ville opstille en kandidat med Højres anskuelse mod ham og ikke ville tage en diskussion, så måtte han tage denne på valgdagen.

Berg advarede mod, at der blev valgt et Folketing med flertal af højremænd. Han mindede om, at Højre "end ikke generede sig ved at true med, at Prøjerne vilde komme, hvis vi f. Eks. satte Præsterne paa fast Gage." Hvis dette er korrekt, hvilket det nok er, så er tonen i politik da vist ikke blevet hårdere med tiden.

Therkel Vejmand spurgte Berg om hans syn på socialisterne. Hertil svarede Berg, at Venstre intet havde at gøre med Socialister og Internationale, men derimod nok med danske arbejdere, "som paa Lovens Grund arbejde for sin Ret (...) vi hævde lige Ret for alle, vi fordre Lettelse i Skatterne for den Uformuende, og vi kræve bedre Undervisning for den Fattiges Børn".

Grau omtalte omordningen af markederne og ville vide, hvordan Berg forholdt sig til dette. Berg svarede, at han vil se på sagen. Og det var jo et rigtigt politikersvar! Omkring 500 deltog i dette møde, og næsten alle stemte for Berg.

HØYER SLÅR TIL IGEN

Mødet den 6. september 1872 skulle formentlig have været et triumftog for Dons. Nu blev det i stedet et irritationsmoment for Høyer. Han gik i hvert fald helt grassat og skrev et hav af indlæg imod Berg, Grooss og Grau. Der er ikke så meget indhold af interesse i disse artikler, men de viser en desperat mand, der virkelig skyder med spredehagl. Snart er det Graus finansielle transaktioner, han ka-

Købmand J.J. Grooss, der var af ungarsk afstamning.

ster sig over, snart er det Berg, der skal stå til regnskab for replikker udtalt et halvt år tidligere. Polemikken strakte sig over en måned efter at valget var overstået. Bl.a. angreb Høyer Grooss for at have forstyrret mødet ved at foreslå Grau som dirigent. Han argumenterede med, at ved rigsdagsvalg blev der jo heller ikke valgt dirigent. Grooss svarede, at der er "Forskjel paa en Sammenkomst af Mænd, der have enedes om at samle sig for at drøfte et eller andet, og et udskrevet Valg til Rigsdagen og vil De absolut gaa til Rigsdagen for at finde Beviser mod mig, hvorfor da ikke gaa til selve den lovgivende Forsamling, gaa til de Møder, som ere fræmgaaede af de ovennævnte Valg. Og De vil se, at ogsaa denne Forsamling selv vælger sin Dirigent".

I sit 2. svar til Høyer skriver Grooss bl.a., at han aldrig har talt med Høyer om politiske forhold. Alligevel har Høyer udtalt sig om Grooss' viden om frihed. Når Høyer iflg. Grooss skriver "om det fuldkomneste Tyranni ved Mængdens Flertals Herredømme, da kan man her anvende det gamle Ord: "Kragen raaber paa sit eget navn". Som enhver vistnok vil indrømme mig, maa De næmlig for Tiden anses for den første Agitator her i Byen, og gjort, hvad De kan, for at blive Leder for et Flertalsherredømme, samtidig som De kaster Beskyldninger paa mig. Kan De paapege, at jeg er gaaet ind ad en eneste Dør for at agitere eller hverve Stemmer for Bergs Valg, og kan De, hr. Overlærer Højer, fralægge Dem, at De paa den Maade har søgt at hværve for hr. Bertel Dons".

Det var Grooss, der i første omgang måtte tage diskussionen med Høyer, for Grau var i København. Men på selve valgdagen har Grau et indlæg, hvor han skriver: "De har vist alde-

les tabt Ligevægten i Sindet, siden det den 6te ds. afholdte offentlige politiske Møde, eftersom De i den Anledning skriver Masser af Avisartikler, den ene mere forvirret end den anden". Grau skriver udførligt om mødet og får i den forbindelse indirekte forklaret hat-sagen, for der skulle handles hurtigt, og derfor ilede han til podiet "saaledes som jeg stod". Han havde altså ikke tid til at tænke på sin hovedpåklædning. "Saaledes er de nøg-ne Fakta", slutter han.

Der er virkelig noget desperat over Høyers skrivelser op til valget. Et par dage før valget fik han således i en iøjnefaldende opsætning placeret et indlæg på forsiden af Kolding Avis. Her bebrejder han Berg, at han havde sagt, at han med "Lempe og List" ville gen-indføre junigrundloven. Berg havde demen-teret denne udtalelse, og det er dette dementi, Høyer nu undrer sig over.

Alt imens Høyer havde travlt med at rede trådene ud, så der ikke ville være noget at komme efter, havde Berg travlt med at føre valgkamp. Ved midsommertide havde han som beskrevet besøgt en del småbyer. Nu varslede han møder i Højen (13.9), Eltang (14.9.) og Jerlev (16.9.). Ingen af disse møder er refereret i de aviser, jeg har læst.

VALGHANDLINGEN I STALDGÅRDEN

Folketingsvalget fandt som sagt sted den 20. september 1872. Det varede tre timer og foregik i Staldgården, hvor mindst 2000 deltagere var forsamlet. Godt 1400 afgav deres stemme. Desuden var et par hundrede, som ville have stemt på Berg, forbigået på listerne. Der var altså, hvis tallene står til troende, over 500 mennesker, der bare så på.

Sædvanen tro blev Grau valg til dirigent. Herefter indledtes valgbehandlingen med anbefalinger af kandidaterne, hvor Grau naturligvis pegede på Berg. Haastrup fra Aagaard mente ligeledes, at man skulle stemme på Berg. Højre råbte altid på "Kundskab og Talent". Alligevel ville de forkaste Berg til fordel for Dons, som han tydeligvis ikke mente besad disse egenskaber.

Peter Larsen fra Dons sagde: "Vælg – sagde Jetro til Moses – retskafne Mænd, der hade Gjærrighed. Berg havde han kjendt i over 20

Peter Larsen (Skræppenborg) gårdejer i Dons (1802-1873).

Aar. I Begyndelsen af vor Frihedstid, havde Taleren været i Tvivl med Hensyn til den almindelige Valgret. Da havde Berg sagt: "Meer end Livet kan ingen ofre for det, man elsker. Det gjorde den Fattige saavel som den Rige, naar Fædrelandet var i Nød; hvorfor skulde de da skydes til Side"? Det samme Sindelag havde Berg bevaret. (...) dersom vi gav den mindre stillede den Ret, der tilkom ham, og omgikkes ham med Tillid og Kjærlighed, da var der ikke mindste Grund til Frygt fra den Side".

Berg fik nu ordet for en længere bemærkning. Han var glad for at få sine anklagere i tale, for i dag ville de nok ikke gå – sådan som de gjorde den 6. september.

Ifølge Kolding Avis sagde Berg, at Venstre kun var yderliggående på ét punkt, nemlig med hensyn til afskaffelse af rang og titler. "Hvis det var det, som smertede dem, som ellers havde Udsigt til at komme frem ad denne Vej, da skulde Taleren gjerne i forestaaende Samling stemme for at lade det henstaa som saa meget andet Narreri".

Berg og hans venner var blevet angrebet for uærlighed: "Fremfør da Beviser for denne uforskammede Sigtelse", opfordrede Berg sine modstandere.

Berg lagde vægt på de sociale forskelle. Han ville "Ret og Skjæl; men Skjældet var nu, med Hensyn til mange Spørgsmaal, flyttet ind paa den mindre heldig Stilledes Mark".

Han oplyste om sit program – som ikke skal gennemgås i detaljer her – og spurgte, hvori det farlige lå. Til slut advarede han imod, at Højre skulle få flertal i Folketinget. På det tidspunkt var der jo ingen meningsmålinger, og selv om Berg havde været på en 5000 km. valgturne, var han øjensynlig ikke helt sikker

på sejren. Men sikker på sig selv var han, som det fremgår af ovenstående. Og han var ikke bange for at give modstanderne med grovfilen.

Da Niels Terp fra Viuf anbefalede Bertel Dons, blev der nogen uro, og han sagde, at det skulle nu vise sig, om han stod "over for en raa Pøbelhob (Pøbel, han siger Pøbel)". Parentesen angiver efter sædvane publikums reaktion.

Kammerassessor Kaalund anførte, at Berg adsplittede, men folket burde samles i en anskuelse. Dons holdt med avisens ord en mat tale, lovede intet og understregede, at han ikke var højremand.

Berg svarede modstanderne og lagde ikke fingrene imellem: "Terp hørte til dem, der havde sovet sig til en udvortes lykkeligere Stilling. Hvorfor skulle denne Stilling begrunde større Rettigheder. Havde saadanne Borgere nogen Ret til at bilde sig ind, at de vare bedre end Andre eller til at se med Ringeagt ned paa den, der kæmpede ærlig for en hæderlig Tilværelse. I denne Valgkreds gik store og smaa i By og paa Land med hverandre, Alle, som vare frisindede, derpaa vare Talerens Stillere et vidnesbyrd. Bertel Dons troede, at det vilde skade i Enden, hvis "Venstre" sejrede. Deri var Kapitalisten, som frygtede billige Skattepaalæg, Embedsmanden, som ikke holdt af Pensjonsnedsættelse, Præsten, der nødvendig vilde have mindre Lønning, Proprietæren, som vild have Valgret med en hel Kommune, maaske være enig med ham. Men hvem ellers?"

Således bølgede debatten frem og tilbage.

Høyer fik også ordet og advarede imod, at der ville komme en grundlovskamp ud af, at Venstre ville have magten. Han tilføjede, at

der ikke fandtes noget højreparti. ”Han spørger Berg, hvad han vil gjøre for Arbejderne ad Lovgivningsvejen og rejser ”bittre” Bebrejdelser mod Venstre for dets Forhold til socialisterne. Derpaa oplæser han noget af ”Socialisten” og sluttede med den komiske Bemærkning, at vel havde Berg Flertal i Kredsen, men repræsenterede den alligevel ikke”.

Berg fortsatte trods regn – for forsamlingen ville det sådan. Han ville ikke helt opgive at tro på, at nogle af talerne kunne vende tilbage til Venstre, men med ”Knud Høyer var det derimod en noget anden Sag, fordi han hvilede i en saa inderlig Tilbedelse af sit Partis Koryfæer. (...) Tre Ting vilde vi søge udvirket for Arbejderne igjennem Lovgivningen, 1) en større Ligestillelse i borgerlig og politisk Henseende, 2) lettelser i Skattebyrden og 3) en forbedret Undervisning. Knud Høyer kunde have sparet sin ”bittre” Bebrejdelse; ti der eksisterede intet ”Forhold” til Socialisterne, hvilket Taleren nærmere oplyste. Hensigten med Læsningen af ”Socialisten” her, forstod han ikke; ti han og hans Venner havde intet med dette Blad at gjøre”.

Til slut takkede Berg sine modstandere for, at han havde fået lejlighed til at vise forsamlingen Højres vildfarelser. Han håbede, at enhver ville dømmе uden person- eller andre bihensyn, så kunne alle gå herfra med frelst samvittighed.

Afstemningen viste et kæmpemæssigt flertal for Berg, som derfor var kåret som vinder. Men Dons' støtter forlangte skriftlig afstemning. Her fik Berg 1135 og Dons 285 stemmer.

Venstre vandt ikke kun i Kolding. Det samlede resultat for hele landet var, at Venstre fik flertal i Folketinget, og dermed var grunden

Koldinghus Staldgård som den så ud ved et kreaturmarked i 1890erne. Foto: Valdemar Olsen.

for alvor lagt til den årelange forfatningskamp. Sejren gav, sammen med Bergs triumf i Kolding, det politiske Højre en sådan forskrækkelse, at man i Kolding dannede en forening til modarbejdelse af Venstre. Det skete på et møde den 15. november 1872. Her mødtes 2-300 specielt indbudte, som blev enige om, at ”for Øjeblikket er Grund nok til at modvirke de alt for yderliggaaende Bestræbelser, som have fundet et Udtryk i ”det fore. Venstre”, og som støttes af de socialistiske Bestræbelser”. Foreningen skulle hedde Folkeforeningen, og måske vil der blive skrevet om den engang.

LITTERATUR:

Koldingposten
Kolding Avis
Kolding Folkeblad